

INFORMALNO UČENJE KROZ PRIZMU KONSTRUKTIVISTIČKE PEDAGOGIJE

Apstrakt

Informalno učenje kao proces učenja koji se odvija u svakodnevnom životu, u slobodnom vremenu, u interakciji sa okruženjem, sve je više centar interesovanja brojnih autora. Pored mnogih drugih aspekata, kao što su mogućnosti informalnog učenja, gde se ono odvija i pod kojim uslovima, kada može biti namerno, a kada je nenamerno, kakva je veza između formalnog i informalnog učenja, literatura se bavi i teorijskim osnovama informalnog učenja. Konstruktivistička pedagogija, time što pruža savremenije razumevanje procesa učenja kao konstrukcije znanja koja nastaje oblikovanjem dobijene informacije na osnovu prethodnog iskustva učenika, u velikoj meri može predstavljati temelje informalnog učenja. Zalaganje konstruktivističke pedagogije za razumevanje učenja kao zavisnog od prethodnog iskustva učenika i socijalne interakcije omogućava njeno posmatranje u vezi sa informalnim učenjem. U skladu sa tim, cilj ovog rada je ukazivanje na mogućnosti posmatranja konstruktivističke pedagogije kao teorijske osnove informalnog učenja, i ostvaruje se primenom metode teorijske analize i tehnike analize sadržaja. Pedagoške implikacije ovog rada se ogledaju u boljem razumevanju informalnog učenja i osvetljavanju njegovih teorijskih osnova.

Ključne reči: informalno učenje, informalni konteksti učenja, konstruktivizam, konstruktivistička pedagogija

Uvod

Interesovanje za različite identifikovane vrste učenja sve više raste među autorima. Jedan od najvećih pokretača ovog interesovanja jeste potreba za pomeranjem od obrazovanja shvaćenog kao instrukcije učitelja do pristupa u kom će u centru ovog procesa biti onaj koji uči. Takođe, novi identifikovani načini učenja otvaraju mogućnost posmatranja procesa učenja nezavisno od planiranih i strukturisanih obrazovnih

---

¹ adamovjovana96@gmail.com

programa, te danas govorimo o formalnom, neformalnom i informalnom učenju (Rogers, 2014). Informalno učenje koje predstavlja upravo takav proces, nezavisan od planiranih i strukturisanih obrazovnih programa, sve je više u centru interesovanja brojnih autora. Raste potreba za istraživanjem aspekata učenja koje se odvija u svakodnevnom životu, u interakciji sa drugima, u slobodnom vremenu, nezavisno od škole. U skladu sa tim se sve češće ispituju mogućnosti informalnog učenja, gde se ono odvija i pod kojim uslovima, kada može biti namerno, a kada je nenamerno, kakva je veza između formalnog i informalnog učenja, koje su teorijske osnove informalnog učenja. Konstruktivistička teorija kao osnova i temelj informalnog učenja tema je ovog rada. Konstruktivizam, savremena teorija koja znanje ne posmatra kao nešto što se prenosi i stiče, već kao nešto što pojedinac konstruiše na osnovu sopstvenih iskustava, može predstavljati čvrste temelje informalnom učenju.

U literaturi našeg i stranog govornog područja postoje neslaganja koja se tiču terminologije, te se u literaturi susrećemo sa terminima: informalno učenje, informalno obrazovanje, učenje u informalnom kontekstu i slično. S obzirom da se ovaj rad ne bavi razrešavanjem pomenutih neslaganja, važno je napomenuti da je terminologija korišćena u radu usklađena sa literaturom na koju se rad oslanja, te se najviše govori o informalnom učenju, i o učenju u informalnom kontekstu.

Informalno učenje

U cilju isticanja jasne razlike između informalnog učenja, i formalnog i neformalnog učenja, neophodno je ukratko objasniti sve navedene pojmove. Formalno učenje se javlja kao iskustvo u okviru obrazovnih institucija koje podrazumeva strukturisane i definisane obrazovne ciljeve, određeno vreme i podršku za učenje. Formalno učenje vodi dobijanju sertifikata i iz ugla onoga koji uči odvija se namerno. Neformalno učenje se odvija izvan formalnih obrazovnih institucija i najčešće ne vodi dobijanju sertifikata, ali jeste strukturisano u smislu obrazovnih ciljeva, vremena i podrške za učenje. Iz ugla onoga koji uči takođe je namerno. Informalno učenje predstavlja rezultat svakodnevnih aktivnosti u okviru radnog ili slobodnog vremena, u interakciji sa okruženjem. Ono nije strukturisano u smislu obrazovnih ciljeva, vremena i podrške za učenje, i najčešće ne vodi dobijanju sertifikata. Iz ugla onoga koji uči, informalno učenje može biti namerno, ali je najčešće slučajno, nenamerno (UNESCO, 2009). Dakle, informalno učenje se razlikuje od formalnog i neformalnog učenja po brojnim kriterijumima: po mestu gde se odvija, po nameri onoga koji uči, po dobijanju priznanja za rezultate učenja, po strukturisanosti.

Informalno učenje je neplanirano i uključuje nesvesne uticaje porodice, grupa iz šireg socijalnog okruženja, religije, sporta, muzike, vršnjačkog pritiska i brojnih slučajnosti koje se dešavaju tokom života. Ono se odvija i u okviru formalnih obrazovnih institucija kada pojedinac stiče znanje o nečemu što nije rezultat namere obrazovne institucije, posebno kada su u pitanju socijalne vrednosti. Takođe, u učenju jezika ili

drugih predmeta, pojedinac ne stiče samo konkretna znanja ili veštine iz tog predmeta, već se kroz informalno učenje socijalizuje u okviru određene kulture, stiče određene vrednosti. Informalno učenje je zato veoma važno jer određuje vrednosti, odgovornosti i očekivanja, ambicije i motivaciju (Rogers, 2014). Autori govore o različitim vrstama informalnog učenja, te neki od njih razlikuju organizovano informalno učenje i svakodnevno informalno učenje. Organizovano informalno učenje obuhvata: učenje u okviru grupe, ali ne u cilju dobijanja zasluga i sertifikata; učenje koje je namerno organizovano na poslu; učenje koje se javlja tokom volontiranja; učenje tokom mentorisanja; kolektivno učenje koje se javlja u interakciji sa kolegama iz iste profesije. Svakodnevno informalno učenje obuhvata: samodirektivno učenje (javlja se kada onaj koji uči samoinicijativno traži informacije i prilike za učenje); slučajno učenje (nestrukturisano i neplanirano učenje, onaj koji uči nije svestan da će do učenja doći dok se učenje ne desi); nesvesno učenje (učenje koga onaj koji uči uopšte nije svestan i koje se oslanja na kognitivnu sposobnost onoga koji uči da transformiše informacije u znanje) (Van Noy, James & Bedley, 2016). Schugerensky (2000) razlikuje tri vrste informalnog učenja: samodirektivno učenje, slučajno učenje i socijalizacija. Samodirektivno učenje podrazumeva namerno i svesno učenje. Osoba koja uči ima nameru i cilj da uči i svesna je da je nešto naučila (primer: dete želi da nauči samostalno da se obuva i nakon nekoliko pokušaja uspeva u tome). Slučajno učenje je svesno, ali nenamerno. Osoba koja uči nema prethodnu nameru da uči iz određenog iskustva, ali je nakon tog iskustva svesna da je nešto naučila (dete dotakne vruću peglu i odmah nakon toga nauči da ne treba dirati vruću peglu). Socijalizacija podrazumeva internalizaciju vrednosti, stavova, ponašanja i slično, što se dešava u toku svakodnevnog života. Osoba koja uči nema nameru da uči, niti je svesna da je nešto naučila (osoba živi u okruženju koje osuđuje određenu grupu ljudi i sama ima negativan stav prema toj grupi, ali nije svesna da takva percepcija nije objektivna realnost, već proces učenja i socijalizacije) (Schugerensky, 2000).

Informalni konteksti učenja

Kada učenje delimo na formalno, neformalno i informalno učenje, važno je tu podelu shvatiti uslovno i imati u vidu da se ne radi o različitim sazajnim procesima. Priroda sazajnog procesa je u svim oblicima učenja potpuno ista, dok su različiti konteksti u okviru kojih se učenje odvija, te je adekvatnije govoriti o formalnom, neformalnom i informalnom kontekstu učenja (Antić i Filipović, 2018). Najveći deo učenja od rođenja do odraslog doba odvija se u informalnim kontekstima učenja. Samo 18,5% vremena čovek provede u formalnim kontekstima učenja kao što je škola (Banks i sar., 2007). Međutim, granice između formalnih i informalnih konteksta učenja se moraju posmatrati kao veoma fluidne i zamagljene, a ne kao jasne i precizne. S obzirom na to da svako unosi svoja iskustva i interpretacije u situacije učenja, proces konstrukcije smisla i značenja je subjektivan, te ne poznaje granice formalnog i informalnog kon-

teksta. Osoba koja uči, u situaciju učenja ulazi sa celokupnim prethodnim životnim iskustvom, što podrazumeva da se u svakom formalnom kontekstu uči i informalno. Ipak, iako su granice između formalnih i informalnih konteksta posmatraju kao fluidne i zamagljene, postoje tipične osobine učenja u oba konteksta (Antić i Filipović, 2018).

U informalnim kontekstima učenja učenje je usmereno kako na kognitivne aspekte, tako i na afektivne i konativne, uči se posmatranjem, šegrtovanjem, učenjem po modelu, praktikovanjem. Važno je kakav je mentor i kakav je odnos sa mentorom. Mentor ne mora biti jedna osoba, već mnoge osobe mogu preuzeti ovu ulogu (Antić i Filipović, 2018). Dok je u formalnom kontekstu važno šta se uči i učenje je izdvojeno iz realnog života, učenje u informalnom kontekstu podrazumeva intrinzičnu motivaciju onoga koji uči i vođeno je njegovim interesovanjima. Ovakvo učenje je lično, dobrovoljno, kolaborativno, neprekidno, vodi daljem ispitivanju i istraživanju, vodi uživanju i osećanju nagrađenosti. Učesnici učenja u informalnom kontekstu mogu biti svih uzrasta, kulturnog i socioekonomskog statusa, i sposobnosti (National Research Council, 2009).

Postavlja se pitanje koji su to informalni konteksti učenja. Moguće je navesti brojne informalne kontekste učenja, međutim oni se ne mogu posmatrati kao isključivo informalni, s obzirom da učenje u stvarnosti često predstavlja mešani oblik, te sadrži i karakteristike drugih konteksta učenja, posebno neformalno. Kao neki od informalnih konteksta učenja, odnosno konteksta koji "nisu formalni" izdvajaju se: porodica, radno okruženje, slobodno vreme, kultura, sport, nove informacione tehnologije, vršnjaci, socijalno-pedagoški programi, angažovanje u civilnom društvu, i slično (Lowen, 2011).

Informalno učenje kroz prizmu konstruktivističke pedagogije

Konstruktivizam predstavlja teoriju koja objašnjava karakter ljudskog znanja i procesa saznavanja. Može se posmatrati kao savremena varijanta progresivističkih teorija vaspitanja u čijoj se osnovi nalazi uverenje da obrazovanjem treba omogućiti prirodno i uzajamno delovanje pojedinca, društva i okruženja, te obezbediti obrazovno okruženje koje će stimulisati razvoj, gde razvijajuću snagu u iskustvu pojedinca predstavlja aktivno mišljenje. U skladu sa tim, konstruktivizam naglašava da je svet velikim delom lična tvorevina pojedinca pri čemu se podaci o svetu ne unose u um putem čula, već se proizvode konstruisanjem (Milutinović, 2008). Znanje, veštine, sadržaji, sposobnosti se ne stiču i ne prenose, već se konstruišu na osnovu već postojeće strukture, odnosno čovekovog prethodnog iskustva, pri čemu iskustvo predstavlja polaznu tačku za interpretaciju podataka i informacija koje dovode do učenja, odnosno do konstruisanja znanja. Pojedinaac koji uči razume vlastite procese učenja, podstiče svoje učenje, nadgleda ga, svestan je uslova koji su najbolji za učenje i u skladu sa tim organizuje svoje učenje (Vrkić Dimić, 2011).

Iako među konstruktivistima postoje razlike u shvatanju procesa konstruisanja znanja, te postoje i različite forme konstruktivizma, svi konstruktivisti se slažu u nekoliko osnovnih pretpostavki vezanih za učenje: učenici konstruišu sopstveno učenje, učenje je zavisno od prethodnih iskustava učenika, neophodno je formiranje autentične sredine za učenje i autentičnih zadataka, neophodna je socijalna interakcija u procesu učenja (Milutinović, 2008). Važno je napomenuti da konstruktivizam, pre svega, predstavlja teoriju saznanja, a ne teoriju učenja, ali je on u velikoj meri uticao na oblikovanje konstruktivističke teorije učenja, što je dovelo do razvoja konstruktivističke pedagogije. Konstruktivistička pedagogija se najbolje može opisati kroz suprotstavljene modele nastave, konstruktivističkog i transmissionog modela nastave, te za razliku od transmissionog modela nastave obuhvata sledeće karakteristike: usmerenost na učenike, uvažavanje njihovih iskustava i predznanja, pružanje podrške učenicima u artikulisanju vlastitih pogleda i shvatanja, formiranje sredine u kojoj je naglasak na dijalogu, razvijanje svesti kod učenika da postoje različite perspektive i shvatanja, odabir ciljeva i zadataka koji se zasnivaju na autentičnim problemima, obezbeđivanje prilika učenicima da preispituju i menjaju svoja uverenja, razvijanje svesti o vlastitom procesu učenja (Milutinović, 2016).

Veza između informalnog učenja i konstruktivističke pedagogije najbolje se može prikazati kroz sedam principa učenja u okviru kojih autor Wenger nudi razumevanje učenja i njegovih osnovnih elemenata (Vrkić Dimić, 2011):

1. Učenje je imanentno ljudskoj prirodi: Učenje se odvija stalno, bez obzira da li smo svesni učenja ili rezultata učenja, te ono nije odvojena aktivnost. Poučavanje ne uzrokuje učenje, već je njime samo neophodno stvoriti uslove koji podstiču i osnažuju učenje.
2. Učenje je socijalni proces: Iako se učenje zasniva na neurološkim procesima pojedinca, ono te procese smešta u određeni socijalni kontekst u okviru kog smo dobili i doživeli određene informacije. Čak i kada ne uključuje interakciju sa drugim ljudima, učenje je socijalno jer su naše misli, vrednosti, reči odraz našeg učestvovanja u društvu. Učenje je u potpunosti integrisano u socijalnu participaciju i nije ga moguće od nje odvojiti.
3. Učenje nas menja: Kroz promene do kojih dolazi učenjem konstruišemo nova znanja, izgrađujemo nove veštine i razumemo sebe u novom, drugačijem kontekstu. Učenje transformiše naš identitet i naš odnos sa svetom, tako što razvijene veštine i kompetencije postaju deo novog načina naše socijalne participacije.
4. Učenje se odvija kroz angažovanje u praksi: Naš identitet i naše iskustvo o njemu implicira sposobnost angažovanja u zajednici na različite načine i prepoznavanje sebe kao člana određene zajednice, što podrazumeva mogućnost učestvovanja u socijalno definisanim aktivnostima i mogućnost da doprinosimo zajednici. Ono što učimo, čemu pridajemo važnost i imamo pristup je oblikovano našim angažovanjem u različitim socijalnim aktivnostima.

5. Učenje odražava učestvovanje u zajednicama prakse: Zajednice prakse se formiraju kada više ljudi učestvuje u procesima kolektivnog učenja u zajedničkom domenu ljudskog napora i interesovanja (primer: umetnici koji traže nove načine ispoljavanja, grupa inženjera koji rade na sličnom problemu, grupa učenika koji definišu svoje identitete u školi). Zajednice prakse su grupe ljudi koje dele brige ili interesovanje za nešto što rade, i uče kako da to rade bolje, tako što su često u međusobnoj interakciji. Učenje u ovom slučaju može, ali ne mora biti namerno. Učenje može biti razlog okupljanja zajednice, ali i potpuno slučajan rezultat interakcije članova zajednice (Wenger, 2011). Učenje je integrisano u iskustvo učestvovanja u zajednici, te održavanje prakse produbljuje naša znanja i omogućava stvaranje novih znanja. Zato je važno prepoznati značajne zajednice prakse, što nije uvek jednostavno jer se često radi o informalnim zajednicama koje je ponekad teško prepoznati, ali nisu zato i manje uticajne (Vrkić Dimić, 2011).
6. Učenje podrazumeva bavljenje granicama: Istovremeno pripadamo različitim zajednicama prakse, te učenje obuhvata i usklađivanje različitih oblika učestvovanja. Tokom ovog usklađivanja može doći do napetosti između naših uloga i angažmana u različitim zajednicama prakse, a suočavanje sa napetostću i samo predstavlja proces učenja. Granice zajednica praksi se prelaze i prilikom međusobne saradnje, gde je reč o usklađivanju različitih iskustava u različitim praksama. Procesi koji se odvijaju tokom međusobne saradnje takođe predstavljaju učenje.
7. Učenje je međudelovanje lokalnog i globalnog: U okviru pojedinih zajednica se organizuju lokalne aktivnosti, ali se i doživljava i isprobava pripadanje širim organizacijama. Tako se stvara slika šireg konteksta u kom je praksa smeštena, dok se te šire kategorije posmatraju kao živi identiteti u kontekstu posebnih oblika učestvovanja (pripadnost profesiji, polu, uzrastu, instituciji) (Vrkić Dimić, 2011).

Analizirajući navedene principe učenja možemo primetiti njihovu sličnost sa učenjem onakvim kakvo ga vidi konstruktivistička pedagogija. Osim toga, karakteristike učenja predstavljene u okviru navedenih principa obuhvataju karakteristike koje u velikoj meri uključuju i informalno učenje. Posmatrajući principe redom, od prvog do poslednjeg, možemo uočiti na koji način konstruktivistička pedagogija može predstavljati temelj informalnom učenju. Prema konstruktivističkoj pedagogiji učenje je svojstveno ljudskoj prirodi, neophodno je uvažavanje iskustava i predznanja učenika, i pružanje podrške učenicima u artikulisanju vlastitih pogleda i shvatanja. Iskustva učenika se velikim delom stiču informalnim učenjem, koje se javlja prirodno, u svakodnevnom životu, i najčešće nesvesno i nenamerno. Takođe, do informalnog učenja dolazi u interakciji sa okruženjem, dok i konstruktivisti smatraju da nema učenja bez socijalne interakcije. U skladu sa tim, važno je angažovanje u praksi i zajednicama

prakse, kao i usklađivanje različitih oblika učestvovanja u različitim zajednicama. Ono što učimo je oblikovano ovim angažovanjem i usklađivanjem, odnosno angažovanjem i sticanjem iskustva konstruišemo znanja i sposobnosti. Zajednice prakse su najčešće informalne, te je i zastupljeno učenje najčešće informalno.

Informalno učenje se kroz prizmu konstruktivističke pedagogije može posmatrati i uz pomoć tri interpretacije konteksta koje su relevantne za posmatranje učenja kao procesa konstruisanja znanja. Umesto posmatranja učenja kao procesa ograničenog brojnim zakonitostima i mehanizmima, u procesu učenja počinje pridavanje značaja sadržaju učenja, kao i prirodni situacije odnosno konteksta učenja. Van Oers (1998) govori o tri interpretacije konteksta:

1. Kontekst kao mentalna okolina: O sticanju znanja se govori u smislu smislenog učenja čija je suština u tome da su izražene ideje povezane sa onim što učenik već zna, odnosno sa relevantnim aspektom strukture njegovog znanja.
2. Kontekst kao socijalno okruženje: Smisljeno učenje ne zavisi samo od kognitivnih struktura, već i od situacije i učešća učenika u toj situaciji, te se kontekst vidi kao smisljena situacija. Najveći broj ovih situacija se određuju kao svakodnevnne socijalne situacije.
3. Kontekst kao aktivnost: Čovekovo delovanje je uvek smešteno u sociokulturne aktivnosti. Ove aktivnosti integrišu ljudske radnje i pružaju temelje za smislenost tog delovanja. Dinamika aktivnosti se zasniva na kompleksu odnosa između motiva, ciljeva, sredstava, akcija i operacija, gde je važno identifikovati u kakvu je situaciju pojedinac uključen. Ova identifikacija je u većini slučajeva automatska i dešava se bez namere ili svesne kontrole. Na primer, uzimanje knjige sa police automatski izaziva aktivnost čitanja, ali može izazvati i aktivnost procene koliko knjiga košta. Kada se aktivnost automatski identifikuje i izabere, kontekst ove aktivnosti ograničava realizaciju konkretne aktivnosti. Takođe, kontekst nastaje u interakciji između ljudi, kada postaje jasno kakvu vrstu aktivnosti treba ostvariti. Sve to oblikuje učenje u specifičnim situacijama.

Zaključak

Konstruktivistička pedagogija, time što pruža novu perspektivu procesa učenja kao konstrukcije znanja koja nastaje oblikovanjem dobijene informacije na osnovu prethodnog iskustva učenika, u velikoj meri može predstavljati temelje informalnog učenja. Informalno učenje postaje centar interesovanja upravo zajedno sa novim shvaćanjem učenja, s obzirom da se učenje pretežno posmatralo kao proces koji se odvija samo u formalnim kontekstima i kao proces koji se javlja isključivo kao posledica poučavanja. Razvojem brojnih teorija koje se bave učenjem javilo se novo razumevanje učenja, ali i uzimanje u obzir drugih faktora koji utiču na učenje i izazivaju ga, u odnosu na školu i druge vrste formalnog i strukturisanog poučavanja. Postaje jasno da se

iskustvo, znanja i sposobnosti stiču i na mnoge druge načine, odnosno u svakodnevnom životu, u interakciji sa drugim ljudima, svesno ili nesvesno, namerno ili nenamerno.

Konstruktivistička pedagogija u najvećoj meri uvažava prethodna iskustva učenika i socijalne interakcije kao uslov učenja. Ako bi se postavilo pitanje gde i na koji način učenici stiču iskustva pre školovanja, odgovor bi bio da ih stiču upravo u informalnim kontekstima učenja. Sve ono što učenik doživljava i uči u interakciji sa vršnjacima, porodicom, institucijama predstavlja okvir u kome će se konstruisati znanje. Naravno, konstruisanje znanja ne isključuje formalne kontekste učenja i sve ono što učenik vidi, čuje i čita u školi ili drugim formalnim kontekstima, ali je veoma važno posebno naglašavati da se veliki procenat učenja odvija u informalnim kontekstima, u svakodnevnom životu, nenamerno i bez poučavanja. Na taj način se otvaraju mogućnosti za dalja istraživanja ove problematike, te za afirmaciju informalnog učenja kao učenja koje je jednako važno i koje jednako treba uzimati u obzir kao i formalno učenje.

INFORMAL LEARNING THROUGH THE PRINCIPLES OF CONSTRUCTIONIST PEDAGOGY

Abstract

As a learning process that takes place in everyday life, in a person's free time and interaction with the environment, informal learning is becoming the focus of numerous authors. In addition to many other aspects, such as the possibilities of informal learning, where it takes place and under what conditions, when it can be intentional and when it is unintentional, and what is the connection between formal and informal learning, the literature also deals with the theoretical foundations of informal learning. By providing a more innovative understanding of the learning process as a construction of knowledge that is created by shaping the information obtained on the basis of the students' previous experience, constructivist pedagogy can represent the foundations of informal learning. Constructivist pedagogy's commitment to understanding learning as dependent on students' prior experience and social interaction enables its observation in relation to informal learning. Accordingly, the aim of this paper is to point out the possibilities of observing constructivist pedagogy as the theoretical basis of informal learning, and it is achieved by applying the method of theoretical analysis and the technique of content analysis. The pedagogical implications of this work are reflected in a better understanding of informal learning and the illumination of its theoretical foundations.

Key words: informal learning, informal learning contexts, constructivism, constructivist pedagogy.

Literatura

- Antić, S., i Filipović, M. (2018). Informalno učenje studenata iz njihove perspektive. *Specijalna edukacija i rehabilitacija (Beograd)*, 17(3), 265-282. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-7367/2018/1452-73671803265A.pdf>
- Banks, J.A., Au, K. H., Ball, A.F., Bell, P., Gordon, E.W., Gutiérrez, K.D., Heath, S.B., Lee, C.D., Lee, Y., Mahiri, J., Nasir, N.S., Valdés, G., & Zhou, M. (2007). *Learning In and out of school: life-long, life-wide, life-deep*. Seattle: The Learning in Informal and Formal environments (LIFE) Center; University of Washington, Stanford University. http://life-slc.org/docs/Banks_etal-LIFE-Diversity-Report.pdf
- Loewen, B. (2011). *Informalno i neformalno učenje – analiza i perspektive, esej za raspravu, januar 2011. godine*. GIZ. <https://docplayer.org/32557023-Informalno-i-neformalno-ucenje-analiza-i-perspektive-esej-za-raspravu-januar-sije-canj-godine.html>
- Milutinović, J. (2008). *Ciljevi obrazovanja i učenja u svjetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. veka*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Milutinović, J. (2016). *Socijalni i kritički konstruktivizam u obrazovanju*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- National Research Council. (2009). *Learning Science in Informal Environments: People, Places, and Pursuits*. Committee on Learning Science in Informal Environments. P. Bell, B. Lewenstein, A. W. Shouse, & M. A. Feder (Eds). Board on Science Education, Center for Education. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press. <http://nap.nationalacademies.org/read/12190/chapter/1#xi>
- Rogers, A. (2014). *The Base of the Iceberg*. Opladen, Berlin, Toronto: Barbara Budrich Publishers. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/53477/ssoar-2014-rogers-The_base_of_the_iceberg.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2014-rogers-The_base_of_the_iceberg.pdf
- Schugersky, D. (2000). *The Forms of Informal Learning: towards a conceptualisation of the field*. Nall Working Paper No. 19. Toronto: Centre for the Study of Education and Work. <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/2733/2/19formsofinformal.pdf>
- UNESCO. (2009). *Global Report on Adult Learning and Education*. Hamburg: UILL. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186431>
- Van Noy, M., James, H., & Bedley, C. (2016). *Reconceptualizing Learning: A Review of the Literature on Informal Learning*. New Jersey: Education and Employment Research Center, School of Management and Labor Relations, Rutgers the State University of New Jersey. <https://equityinlearning.act.org/wp-content/uploads/2017/07/Informal-Learning-Lit-Review-Final-April-2016-1.pdf>

- Van Oers, B. (1998). From Context to Conextualizing. *Learning and instruction*, 8(6), 473-488. https://www.researchgate.net/publication/289963542_From_context_to_contextualizing
- Vrkić Dimić, J. (2011). Učenje kroz prizmu socijalnog konstruktivizma. *Acta Iadertina*, 8, 77-90. <https://hrcak.srce.hr/file/280125>
- Wenger, E. (2011). *Communities of practice: A brief introduction*. <https://scholars-bank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/11736/A%20brief%20introduction%20to%20CoP.pdf>